

# ////////////////////TU DOMÁNYOS CIKK////////////////////////////////////

## *A generációváltás akadályai és ösztönzői a magyar mezőgazdaságban*

HAMZA ESZTER

**Kulcsszavak:** generációváltás, gazdaságátadás, fiatal gazda, primer kutatás  
**JEL-kód:** Q12; Q19

### ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdaság jövője szempontjából az egyik legnagyobb kihívás a generációs megújulás, hiszen a gazdaságvezetők előregedése a fiatal gazdákat segítő támogatások, intézkedések ellenére is évtizedek óta tartó probléma mind az Európai Unióban, mind Magyarországon. A tanulmány szakirodalmi források, szekunder adatok elemzése, valamint két primer kérdőíves adatgyűjtés és szakértőkkel, gazdálkodókkal készített interjúk tapasztalatai alapján arra keresi a választ, hogy hazánkban mi jellemző a mezőgazdasági vállalkozások generációváltási folyamatára, mely üzemtípusokban jelenti a legnagyobb problémát, melyek a gazdaságátadás legfőbb akadályai és milyen eszközök segíthetik azt a leghatékonyabban. A kutatás kitér továbbá a támogatáspolitikára és szabályozásra való befolyásának vizsgálatára is. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy hazai környezetben a mezőgazdaságban a nemzedékváltás zömmel családon belül történik, legfőbb akadályozói az idős generáció alacsony gazdaságátadási hajlandósága mellett az átadást és öröklést érintő adminisztrációs terhek, a fiatalok földhöz és hitelhez jutási nehézségei, valamint az utódlás feltételeivel kapcsolatos információhiány. A kutatási eredmények szerint a megoldást a probléma komplex szemléletű, üzemtípus és szociodemográfiai jellemzők szerint differenciált kezelése jelentheti, amelyben a pénzügyi támogatások mellett az adózási, földügyi szabályozás, valamint a személyre szabott tudásátadás és információnyújtás együttesen segíti a mezőgazdasági üzemek fiatal generációknak történő átadását.

### BEVEZETÉS

A mezőgazdasági üzemek, családi gazdaságok fiatal nemzedékeknek történő átadása más ágazatokhoz hasonlóan a mezőgazdaságban működő vállalkozások megmaradása, fejlődése, ilyenformán az agrárágazat egésze szempontjából egyre égetőbb problémát jelent szerte a világban (ADAS et al., 2004, Anguiano et al., 2008; Cavicchioli et al., 2015). A gazdaságvezetők és a mezőgazdaságban dolgozók előrege-

dése, a korszerkezet kedvezőtlen irányú változása a fiatal gazdákat segítő nemzeti és uniós támogatások, intézkedések ellenére továbbra is megfigyelhető, sőt az általános demográfiai folyamatokkal, a munkaerő elvándorlásával összefüggésben tovább folytatódik. A szakirodalomban „fiatal gazda problémaként” (*Young Farmer Problem*, YFP) is aposztrofált jelenség világszerte tapasztalható, amely azonban régióként eltérő mértékkel és specifikumokkal jellemezhető (Hamilton et al., 2015, Zagata és

Sutherland, 2015). Európa legtöbb országában a mezőgazdasági termelés hagyományosan a családi gazdaságok kezében van, ahol a generációváltás a családon belüli utódlás keretében történik (Mishra és El-Osta, 2008; Leonard et al., 2017; Kállay és Bryan, 2019). Egyes régiókban az alacsony szintű generációs megújulás a vidéki területek elnéptelenedéséhez kapcsolódik (Cramer et al., 2008; Conway et al., 2017; Levers et al., 2018), különösen olyan marginális és kevésbé produktív területeken, ahol a népesség megélhetésében a mezőgazdaság központi szerepet játszik (MacDonald et al., 2000; Hinojosa et al., 2016).

A tanulmány háttérét jelentő, *Üzem-típusok, kihívások, adaptációs irányok* (...) című kutatást az NKFIH támogatta. Azonosító szám: K132 975. A gazdaság-szerkezeti adatok és szakirodalom alapján mutatja be a generációváltás problematikáját, a hasonlóságokat és különbségeket az európai és a magyar mezőgazdaságban. Szintén szakirodalmi feldolgozás, valamint primer adatfelvételek alapján a tanulmány hipotézisvizsgálat helyett a következő kutatási kérdésekre keresi a választ: Mi jellemző Magyarországon a mezőgazdasági vállalkozásokban a generációváltásra, és mely gazdaságtípusokban, hol jelenti a legnagyobb problémát? Melyek a legfőbb azonosítható akadályai a gazdaságátadásnak, és milyen eszközök, tényezők segíthetik azt? Hogyan befolyásolja a támogatáspolitikai és a szabályozás hazánkban a generációváltás folyamatát?

## IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A mezőgazdaságban a generációváltás problematikája szinte minden országban jelen van, melynek súlya az ágazat szerepétől, az üzemszerkezeti sajátosságoktól függően változó. A témával kapcsolatban így nemzetközi szinten számos kutatás, tanulmány született az elmúlt évtizedben, ezen tanulmányok a vizsgálat fókusz, megközelítése és tartalma alapján is nagy

eltéréseket mutatnak, ugyanakkor közös vonások alapján kategóriákba sorolhatók.

A szociológiai jellegű tanulmányok elsősorban azokat a társadalmi és emberi tényezőket vizsgálják, amelyek az üzemi szinten történő generációváltást, a gazdaságátadást, utódlást befolyásolják (Conway et al., 2017; Leonard et al., 2017; Bertolozzi-Caredio et al., 2017; Nábrádi et al., 2016; Koutsou és Partalidou, 2012; Nuthall és Old, 2017; Umans et al., 2020; Inwood et al., 2013). Ezen tanulmányok egy része a gazdaságátadó szemszögéből vizsgálja a nemzedék-váltást, felhívják a figyelmet arra, hogy az idősebb generáció sokszor vonakodik átadni az üzem irányítását és a tulajdonosi jogokat a leendő utódok számára. Conway et al. (2017) szerint a gazdaságot átadó idős generáció tagja az, aki leginkább felelős a családi vállalkozás folytonosságáért. A szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy a gazdaságátadás tervezésében alapvető szerep jut a könyvelőknek, ügyvédeknek, pénzügyi tanácsadóknak, akiknek azonban tisztában kell lenniük azzal, hogy a generációk közötti gazdaságátadás hatékony tervezése nagymértékben az idősebb generáció elfogadásán és hajlandóságán alapszik, ugyanis az átadó teljes elkötelezettsége nélkül a sikeres utódlás nem képzelhető el. A szerzők tanulmányukban felhívják a figyelmet a személyes pszichológiai tanácsadás, meditációs és facilitációs szolgáltatás, mentorálás fontosságára az átadási, utódlási folyamatban.

Bertolozzi-Caredio et al. (2017) az előzőekben vizsgált tanulmányokkal ellentétben az utódlási folyamatot a gazdaságot átvevő fiatal generáció szemszögéből vizsgálja. Véleményük szerint a családi gazdaság utódlása hosszú távú, háromlépéses folyamat, amelyben a gazdaságátvevő attitűdje, ismeretei folyamatosan formálódnak. A szerzők szerint a jövőbeni kutatásoknak elsősorban a potenciális utódra és azokra a tulajdonságokra kell összpontosítaniuk, amelyek miatt az hajlandó átvenni az irányítást.

Az ugyancsak üzemi szintű, azonban ökonómiai jellegű kutatások főként az üzemi teljesítmény és hatékonyság korszerkezettel való összefüggéseit vizsgálják (Hamilton et al., 2015; Hlouskova és Prasilova, 2020; Ingram és Kirwan, 2011). Ezek a kutatások arra az eredményre jutnak, hogy a fiatal mezőgazdasági termelők gazdaságainak általános termelékenysége, jövedelmezősége magasabb, mint az idősebb gazdaságirányítóké, és a fiatalabb gazdálkodók következetesen magasabb szintű részvételt mutatnak az agrár-környezetvédelmi programokban. A fiatalabb gazdaságvezetők sokszor hatékonyabban tudják irányítani az üzemeket és képesek jövedelmező módon irányítani a vállalkozásokat. Haryanto et al. (2016) szerint a fiatal gazdák könnyebben használják az új eljárásokat és az új technológiákat, mint az idősebb gazdák, és motiváltabbak is, mint az idősebbek.

Satola et al. (2018) cikkében a kelet-közép-európai országokban, azon belül Lengyelországban megfigyelhető strukturális változások (kisüzemek megszűnése, idős generáció mezőgazdaságból való kivonulása) okait kutatta. A cikk azokkal a mechanizmusokkal, tényezőkkel foglalkozik, amelyek gátolják ezt a folyamatot és az új belépők földhöz jutását. Véleményük szerint a mezőgazdaságból való kilépés akadályozó tényezői között a gazdaság felszámolásának tényleges tranzakciós költségei a mérvadóak, amit gyakran figyelmen kívül hagynak. Ilyen költségek lehetnek például a földterületek jogi és valós földrajzi helyzetének tisztázásához kapcsolódó költségek és egyéb adminisztrációs költségek. A probléma főleg a kisüzemek esetében áll fenn, amikor is a tranzakciós költségek meghaladják az eladásból származó potenciális bevételt, ami bizonyos mértékben magyarázhatja a kisgazdaságok tulajdonosainak vonakodását földjeik eladásától. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a generációváltást

olyan, a földtulajdonlásból származó előnyök is akadályozzák, mint a területalapú kifizetések, bérleti díjak, olcsóbb társadalombiztosításhoz való hozzáférés, adókedvezmények, a bérleti díjból nyert haszon, ezek miatt az idős generáció nehezen válik meg földjétől.

A bemutatott szakirodalmi megközelítések közül jelen tanulmány azok közé tartozik, amelyek a generációs megújulás kérdéskörét a téma tág összefüggésrendszerébe helyezve, komplexen vizsgálják.

## ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány kvalitatív és kvantitatív elemzési módszereket párhuzamosan alkalmaz. A szakirodalom feldolgozásának célja a mezőgazdaságban a generációváltás, gazdaságátadás kérdéskörének feltérképezése, a témával kapcsolatos megközelítések, tudományos eredmények megismerése a nemzetközi és hazai tudományos közlemények, elemzések, nemzeti és EU-s stratégiák, szaksajtó és egyéb források alapján. Az Eurostat és a KSH, valamint a tesztüzemi rendszer (FADN) adatainak elemzésével a tanulmány bemutatja a mezőgazdaság generációs megújulását befolyásoló demográfiai folyamatokat, a gazdaságszerkezeti sajátosságokat, a gazdálkodók korszerkezetét és szakképzettségi szintjét. A cikk röviden kitér a generációváltást segítő támogatási rendszer és az azt befolyásoló szabályozási rendszer értékelésére is a releváns támogatási (Vidékfejlesztési Program, pályázati felhívások) és értékelési dokumentumok (Agrárminisztérium, 2021; AAM et al., 2016), a támogatási adatok, valamint jogszabályok elemzése alapján.

A szekunder adatbázisokon kívül a tanulmány két primer kutatás eredményeire támaszkodva tárja fel a generációváltás hazai sajátosságait, a gazdaságátadás folyamatát (mikor, milyen okból, milyen módon, mennyi ideig történik), illetve a generációváltást akadályozó tényezőket és azt segítő eszközo-

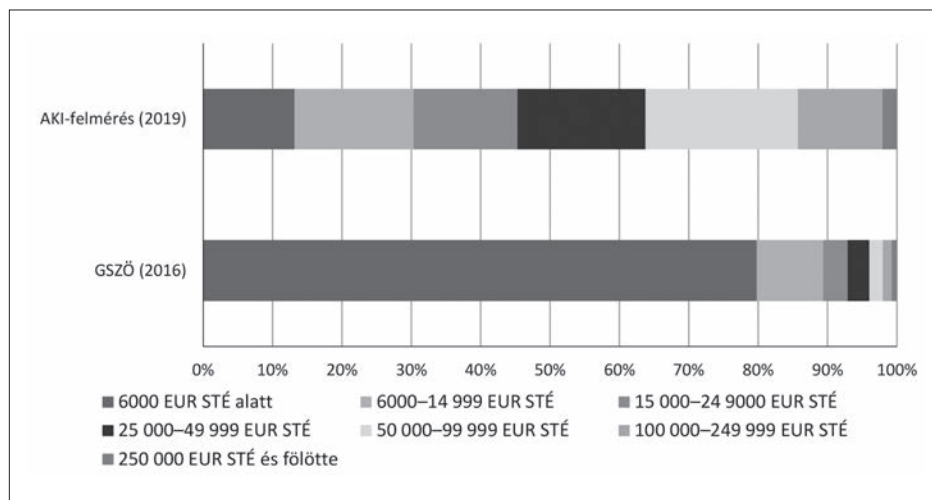
ket. A 2019 őszén a teszttüzemi<sup>1</sup> adatszolgáltatók körében lefolytatott, 292 válaszadóra kiterjedő kérdőíves felmérésben többségében a gazdaságátadói oldal képviselői lettek megszólítva. A felmérést a könyvelőirodák munkatársai személyes lekérdezéssel végezték el. A felmérés nem volt reprezentatív a magyar gazdaságokra nézve, az eredmények kizárólag a vizsgálatban részt vevő termelőkre nézve érvényesek, ugyanakkor fontos információt nyújtanak a gazdaságátadással, ezzel együtt a generációváltással kapcsolatos véleményekről és nehézségekről.

A felmért üzemekből 286 volt azonosítható a teszttüzemi rendszer adatbázisában. Az azonosított üzemek döntő többsége (270) egyéni gazdaság, amelyekből a legtöbben (110) családi gazdaságként, 70-en egyéni vállalkozóként, 54-en őstermelőként és 37-en összevont gazdaságként működnek. A 16 azonosított társas vállalkozásból 14 kft.

A főváros kivételével Magyarország összes megyéjéből érkeztek válaszok, a legtöbben Bács-Kiskun (14,0 százalék) és Csongrád-Csanád (13,7 százalék) megyében vettek részt a felmérésben, Csongrád-Csanád megye ezzel erősen felülreprezentált volt a kutatásban. A legkevesebb gazdálkodó Nógrád (1,4 százalék) és Vas (1,8 százalék) megyéből válaszolta meg a kérdéseket, de a 2016-os Gazdaságszerkezeti összeírás (GSZÖ) adatai alapján az összes gazdaság részaránya sem magasabb jelentősen a hazai gazdaságok körében. Csongrád-Csanád megye mellett a felmérésben az országos értékekhez képest nagyobb arányban képviseltették magukat a Baranya megyei gazdák (10,9 százalék), ezzel szemben Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megyékben az országos részesedésükhöz képest kevesebb termelő töltötte ki a kérdőívet (4,9; 2,8 és 5,3 százalék).

I. ábra

**A felmért és az összes\* gazdaság ökonómiai méret szerinti megoszlása**  
(Distribution of surveyed and total farms by economic size)



\* A KSH Gazdaságszerkezeti összeírás 2016 alapján

Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés (AKI 2019) és KSH

<sup>1</sup> A Tesztüzemi Információs Rendszer a magyar ártermelő mezőgazdasági vállalkozások vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetét figyeli meg évről évre egy 2100 mezőgazdasági termelőből álló reprezentatív mintán keresztül. A rendszer működtetése az EU-tagországok számára kötelező, de az üzemek adatszolgáltatása önkéntes.

Tekintve, hogy a felmérésben szereplő gazdaságok a tesztüzemi körből lettek kiválasztva, a 6 ezer euró standard termelési érték (STÉ) alatti ökonómiai méretű kisüzemek alulreprezentáltak az összes gazdasághoz képest. A felmért üzemek 87 százaléka 6 ezer euró STÉ méret feletti és a 6–250 ezer euró STÉ közötti méretkategóriákban egyenletes az üzemek megoszlása (1. ábra).

A felmért üzemek döntő része (30%) 100–300 hektár közötti területen gazdálkodott, az üzemek mintegy 6 százaléka nem használt földterületet, a 10 hektár alatti birtokok aránya 12 százalék. A felmérésben szereplő üzemek közel fele (140) növénytermesztéssel foglalkozott, 3 százalékuk állattenyésztő, 13 százalékuk zöldség- vagy gyümölcsstermesztő és 6 százalékot tettek ki a vegyes gazdaságok a felmérés időpontjában.

A másik, 2021 tavaszán a Vidékfejlesztési Program (VP) Fialat gazda alprogram eredményessége című tematikus értékelés (Agrárminisztérium, 2021) keretében lefolytatott online kérdőíves felmérés a fiatal gazda támogatások potenciális kedvezményezetti körében történt, és összesen 217 válaszadót érintett. A felmérés előzetesen elkészített koncepciója a mintegy 13 839 főt kitevő alapsokaságot adó, a VP fiatal gazda támogatásainak potenciális kedvezményezetti körének lakóhelyre reprezentatív, 200 fős mintájára készült. A fiatal gazda támogatások (VP M04.1 és M06.1 alintézkedések) potenciális kedvezményezetti körét a 40 év alatti, 6 ezer euró STÉ feletti méretű üzemek vezetői jelentik, amely kör a KSH GSZÖ 2016 adatbázisból került leválogatásra megyei bontásban. A mintanagyság eredetileg 600 fősre volt tervezve, azonban ezt az alacsony kérdőívkitöltési hajlandóság miatt csökkenteni kellett 200-ra. A 217 érvényes válaszadó lakóhely szerint némileg eltér a mintában meghatározottól, így az adatfelvétel nem tekinthető reprezentatívnak, azonban az érvényes 217 kérdőív

mindegyike kiváló minőségben kitöltött és nagy információértékkel bír.

A felmérés alapján képet kaphatunk többek között a fiatal gazdák támogatásokra vonatkozó véleményéről, a pályázással kapcsolatos tapasztalatairól, a generációváltás problémaköréről.

Mindkét kérdőíves adatfelvételtől származó adatsor feldolgozása statisztikai kimutatásokkal, leíró statisztikai módszerekkel és összefüggés-vizsgálatokkal történt.

A támogatási rendszer értékeléséhez 11 félig strukturált interjú is készült a fiatal gazdák érdekképviselői szervezetének (AGRYA) képviselőivel, pályázati- és szaktanácsadó cégek szakértőivel, a Magyar Államkincstár intézkedésfelelőseivel, valamint gazdálkodókkal.

## EREDMÉNYEK

### A generációváltás problematikája az Európai Unióban és Magyarországon

Általános, évtizedekre visszanyúló tendencia a gazdaságok számának csökkenése és ezzel együtt az üzemméretetek növekedése, amely nem csupán az Európai Unió országaiban, de a legtöbb fejlett országban is megfigyelhető. A jelenség többek között a termelékenység növekedésének, a mezőgazdaság alacsony jövedelmezőségének, más ágazatok munkaerő-elszívó hatásának, az intenzív, alacsony kézimunka-igényű technológiák térnyerésének köszönhető.

A mezőgazdasági üzemezők korszerkezete Európa legtöbb országában idősödik. Magyarországon 2016-ban a mezőgazdasági termelők közel egyharmada (30,6 százaléka) volt nyugdíjkorhatár (65 év) feletti, de 27 százaléknál többen tartoztak az 55 és 64 év közötti korosztályba, miközben a 40 év alattiak aránya 12,6 százalékot tett ki. A 2020-as Agrárcenzus előzetes adatai szerint a 65 év feletti gazdálkodók aránya 35 százalékra nőtt, míg a 40 év alattiaké valamelyest csökkent, 10 százalékra (KSH, 2021).

Az országok között jelentős eltérések tapasztalhatók a gazdaságvezetők korszerkesztését jellemző mutató értékében. Kiugró értéket képvisel Ausztria, ahol a fiatal, 40 év alatti gazdaságirányítók a 65 év felettek háromszorosát teszik ki, de viszonylag fiatalos korszerkezettel büszkélkedhet Németország és Lengyelország is, ahol 70-80 százalékkal meghaladja a fiatalok száma az idősekét (2. ábra). Franciaország, Szlovákia, Finnország esetében nagyjából egyensúlyban van a fiatal és idős generáció, azonban az unió legtöbb országában a 40 év alattiak a 65 év felettek kevesebb mint felét teszik ki. Hazánk az EU28 átlagánál kedvezőbb pozíciót mondhat magáénak, míg a sereghajtók között néhány mediterrán ország (Portugália, Ciprus, Olaszország, Görögország, Málta), valamint Románia és az Egyesült Királyság szerepel. A korszerkesztés több tagországban is összefüggésbe hozható az üzemstruktúrával. Jellemzően azokban az országokban (például Románia, Málta vagy akár Portugália) magasabb az idősebb gazdálkodók aránya, amelyek nagyszámú (főként önellátásra termelő, 8 ezer euró STÉ alatti ökonomiai méretű) kisüzemmel rendelkeznek.

A korszerkesztés alakulásában azonban az üzemstruktúra mellett más tényezők is szerepet játszanak. A három élenjáró ország közül Lengyelországban a szakértők a magyarországinál jóval fejlettebb szinten álló együttműködések, szövetkezések szerepét emelik ki, valamint azt, hogy a lengyelek már a 2014–2020-as uniós költségvetési időszakban következetesen koncentráltak a törpebirtokok arányának csökkentésére és a közepes méretű gazdaságok modernizálására, valamint az élelmiszeripar kiemelt fejlesztésére (Hollósi, 2018). A 2007–2013-as programozási időszakban Lengyelország számos integrált intézkedést alkalmazott a fiatal generáció vidéki területekre vonzására. Ide tartoztak a kedvező hiteltámogatási kritériumok, a nemzeti és uniós pénzügyi támogatások folyósítása, valamint a nyugdíjrendszer liberalizálása. Míg az EU27-ben

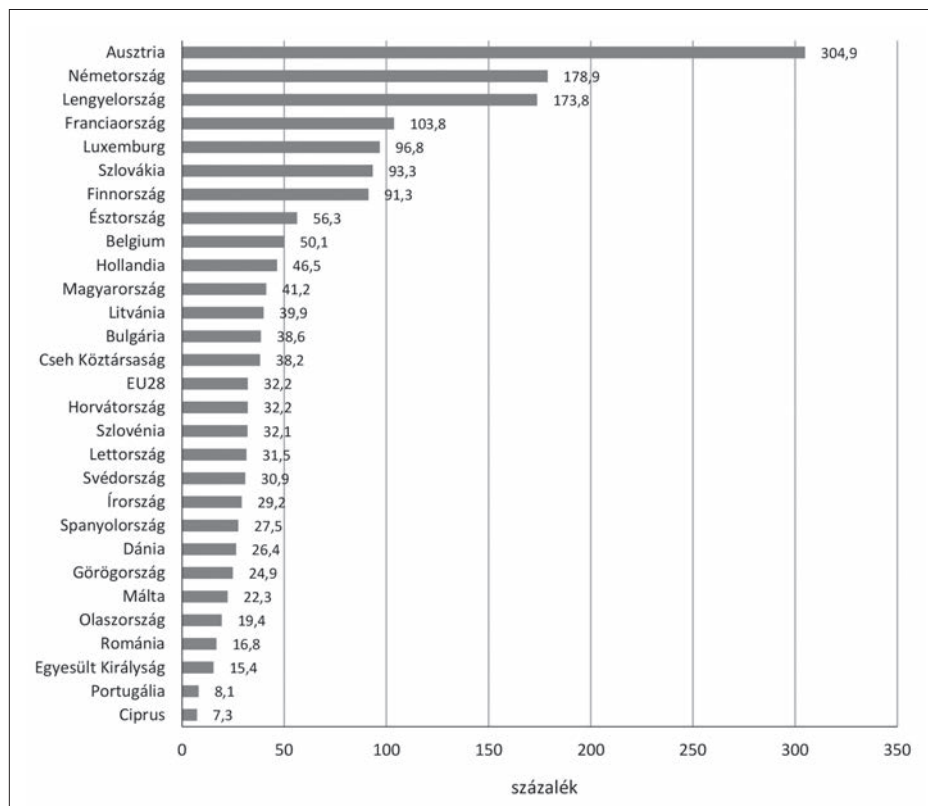
a 2007–2013 közötti időszakban átlagosan az összes vidékfejlesztési forrás 6%-át fordították generációváltásra (M112 Fiatal gazdálkodók létrehozása, M113 A gazdák korai nyugdíjazása), Lengyelországban a két intézkedésre a források 14,8%-a jutott. Ezenkívül Lengyelország hangsúlyt fektetett a vidéki ifjúság és a fiatal gazdák szervezeteinek (például a Lengyel Vidéki Ifjúsági Szövetség) támogatására is (Chmieliński és Karwat-Woźniak, 2014; Fogarasi et al., 2014).

Franciaország kedvező korszerkezeti adatainak hátterében az áll, hogy a fiatal mezőgazdasági termelők számára sokféle nemzeti támogatás érhető el, például adókedvezmények, társadalombiztosítási járulékfizetési mentesség, elsőbbségi hozzáférés mezőgazdasági földvásárlás alkalmával, képzési támogatások. Emellett fontos tényező az is, hogy a 2007 és 2020 között eltelt időszakban a legnagyobb összegű forrásokat ez az ország fordította a fiatal mezőgazdasági termelők támogatására (Európai Számvevőszék, 2017).

Németországban nem a támogatások, hanem a *Hofabgabeklausel* nevű szociális ellátási rendszer – mely csak akkor jogszerűsíti idős kori nyugdíjra a termelőket, ha felhagynak mezőgazdasági üzemük működtetésével – bevezetése játszott jelentős szerepet a mezőgazdasági ágazaton belüli sikeres generációs megújulásban (Európai Számvevőszék, 2017).

Ausztriában a fiatalos korszerkesztés hátterében többek között az állhat, hogy az osztrák gazdálkodók esetében a többi uniós ország termelőihez képest sokkal inkább jellemző a több lábbon állás. Az uniós átlagnál jóval magasabb azon gazdaságok aránya, ahol a gazdaságvezető gazdaságon kívüli jövedelemszerző tevékenységet végez (67 százalék, szemben az EU28-ra jellemző 29 százalékkal), és a gazdaságon belüli termékdolgozás irányába végzett diverzifikációt tekintve is kiemelkedik Ausztria (Jankuné és Tikász, 2016; Jochum, 2008).

**2. ábra**  
**A 40 év alatti gazdaságvezetők a 65 év felettek arányában az EU tagállamaiban, 2016**  
*(Ratio of young (less than 40 years) managers by elderly (65 years or over) managers in the EU member states, 2016)*



Forrás: Eurostat

### A kor és az üzemszerkezeti sajátosságok összefüggései

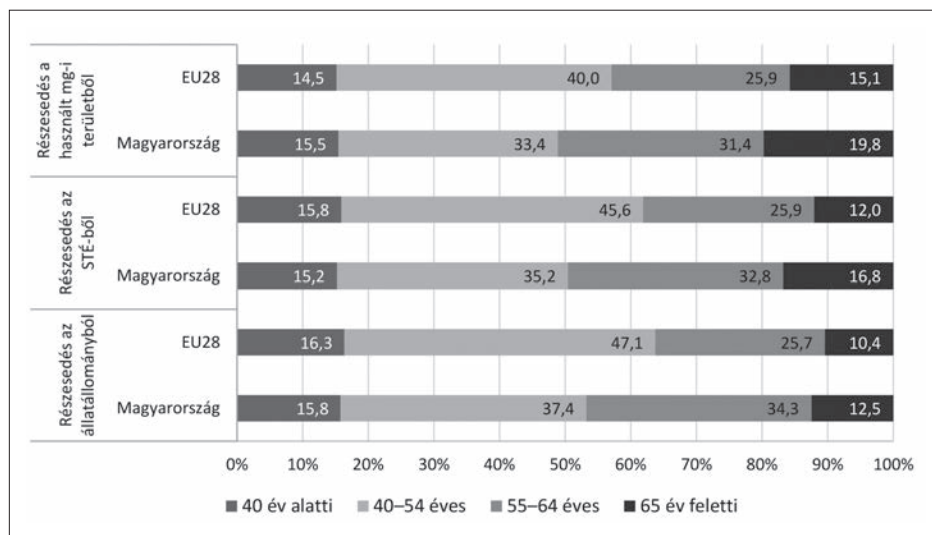
A használt mezőgazdasági területből, állatállományból és a megtermelt szten- derd termelési értékéből a fiatal, 40 év alatti gazdálkodók átlagos részesedése 15 százalé- k körüli hazánkban és az unió átlagában egyaránt (3. ábra). Jellemzően a középkorúak (40–54 éves korosztály) részesedése a legnagyobb, ami azonban hazánkban mintegy 10 százalékponttal alacsonyabb, mint az uniós átlag. Ezzel párhuzamosan Magyarországon az üzemszerkezet idősebb generációi (55–64 és a 65 év feletti) maga-

sabb értéket képviselnek az összes tényezőt tekintve, mint az EU28 átlagában.

Az üzemszerkezet és az üzemszerkezet kor- szerkezete közötti összefüggést a 4. és 5. ábra szemlélteti. A használt mezőgaz- dasági területben kifejezett átlagos üzemszer- kezet hazánkban 11, az EU28 átlagában 17 hektár volt 2016-ban. Míg az EU átlagában az átlagos üzemszerkezet a gazdaságirányító idősödésével összefüggésben egyértelműen csökken, Magyarországon nincs jelentős különbség a 65 év alatti kor- csoportok között. Hasonló képet kapunk a gazdaságok ökonómiai üzemszerkezetének vizsgálatakor is. Míg az EU átlagában az

3. ábra

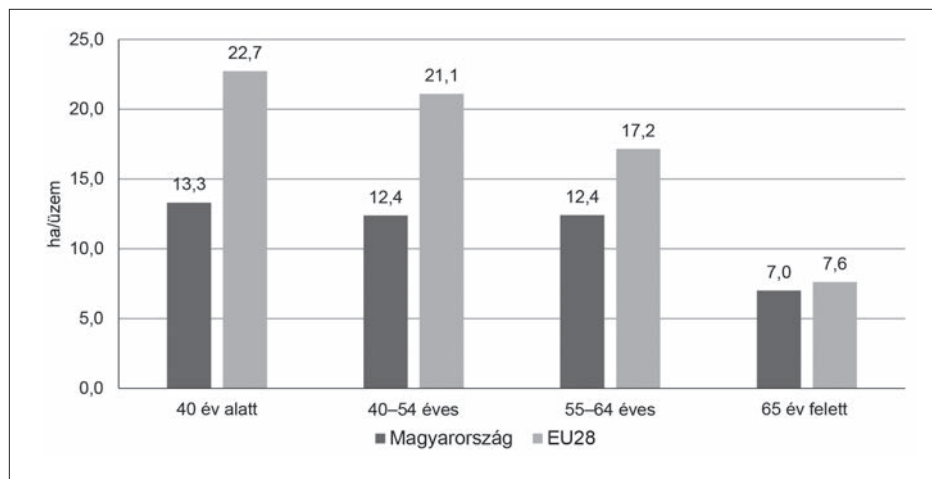
**A mezőgazdasági üzemek paraméterei a gazdaságvezetők korcsoportja szerint, 2016**  
*(Parameters of agricultural holdings by age group of farm managers in 2016)*



Forrás: Eurostat

4. ábra

**A mezőgazdasági üzemek átlagos használt mezőgazdasági területe az üzemvezető korcsoportjai szerint az EU28-ban és Magyarországon, 2016**  
*(The average utilized agricultural area of agricultural holdings according to the age groups of the farm manager in the EU-28 and Hungary, 2016)*



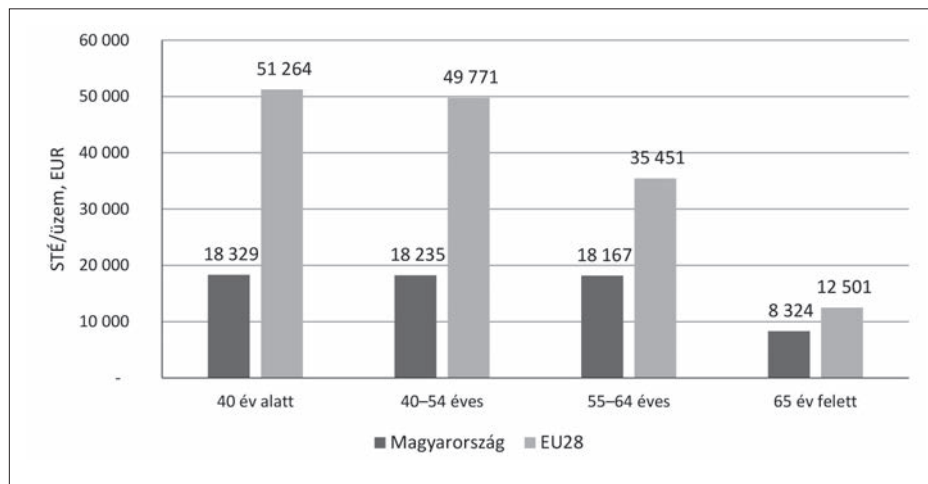
Forrás: Eurostat

üzemméret a kor előrehaladtával fokozatos csökkenést mutat, addig Magyarországon a 65 év alatti korcsoportokban azonos (mintegy 18 ezer euró STÉ) és csak a legidősebb

korosztályba tartozó irányítók gazdaságában csökkent le 8 ezer euró STÉ-re. Mindez azt jelenti, hogy hazánkban a fiatalok átlagos üzemmérete és üzemi teljesítménye



**5. ábra**  
**A mezőgazdasági üzemek átlagos ökonomiai üzemmérete az üzemvezetők korcsoportjai szerint az EU28-ban és Magyarországon, 2016**  
*(Average economic size of agricultural holdings by age groups of the manager in the EU-28 and Hungary, 2016)*



Forrás: Eurostat

nem csupán abszolút értékben, de relatíve is elmarad az uniós átlagtól.

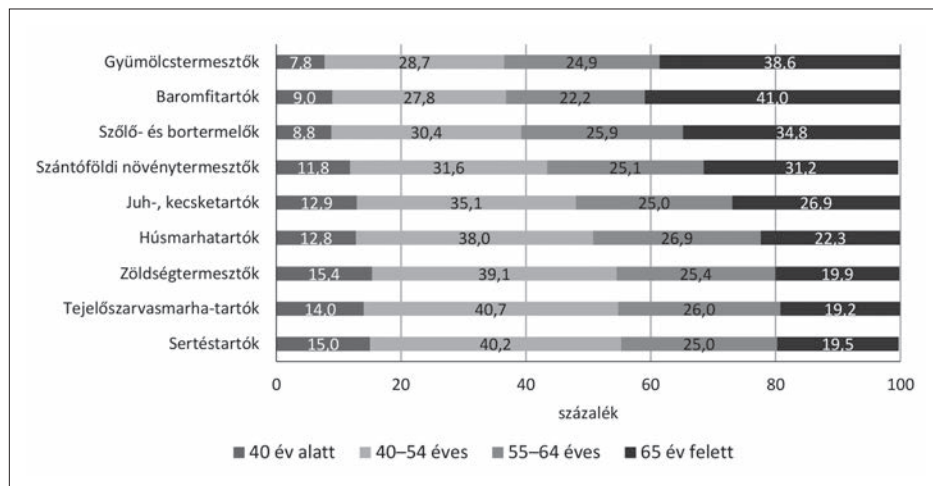
A gazdaságvezetők korszerkezetében hazánkban igen jelentősek az eltérések az egyes ágazatokban, míg az EU28 átlagában sokkal kiegyenlítettebb a kép (6. és 7. ábra). Hazánkban a húsmarha-, juh- és kecsketartó gazdálkodók esetében a legfiatalosabb a korszerkezet, itt a 40 év alattiak aránya 29, illetve 24 százalék, míg a szőlő- és bortermelő, valamint a baromfitartó gazdálkodóknak csupán 8-9 százaléka volt fiatal gazdálkodó 2016-ban. A gazdaságvezetők korstruktúrájának alakulása a legtöbb ágazat esetében összefüggésben van a méret szerinti jellemzőkkel. Azokban az ágazatokban (hús- és tejelőszarvasmarhatartók), amelyekben a gazdaságok átlagos ökonomiai mérete nagyobb, a gazdaságvezetők fiatalosabb korszerkezete jellemző, míg a kisüzemek magas számával jellemezhető ágazatokban (elsősorban szőlő- és bortermelés, gyümölcsstermesztés) a gazdaságvezetők átlagéletkora magasabb. Az EU átlagában a fiatalos korstruktúra

inkább a tejelőszarvasmarha- és sertés-tartók jellemzője, míg az idős gazdálkodók aránya – hasonlóan Magyarországhoz – a baromfitartó, a szőlő- és gyümölcsstermesztő szakosodott üzemek körében magasabb.

Az üzemek fajlagos nettó hozzáadott értékével kifejezhető jövedelmezőség és a gazdaságirányítók kora közötti összefüggést szemlélteti az 1. táblázat, amely a 2020-as tesztüzemi adatok alapján mutatja be a nettó hozzáadott értéket naturáliákra vetítve üzemtípusonként. Az adatok összességében megerősítik azokat a szakirodalomból ismert megállapításokat, miszerint a fiatal termelők üzemének termelékenysége, jövedelmezősége magasabb, mint az idősebb irányítóké (Hamilton és Bosworth, 2015; Hlouskova és Prasilova, 2020; Ingram és Kirwan, 2011). Azonban fontos megjegyezni, hogy hazánkban a megállapítás nem minden ágazatra igaz. A szőlőtermelő, a sertésenyésztő és a vegyes tevékenység-szerkezetű gazdaságokban a fiatal, 40 év alatti gazdaságvezetők jövedelmezőségi

6. ábra

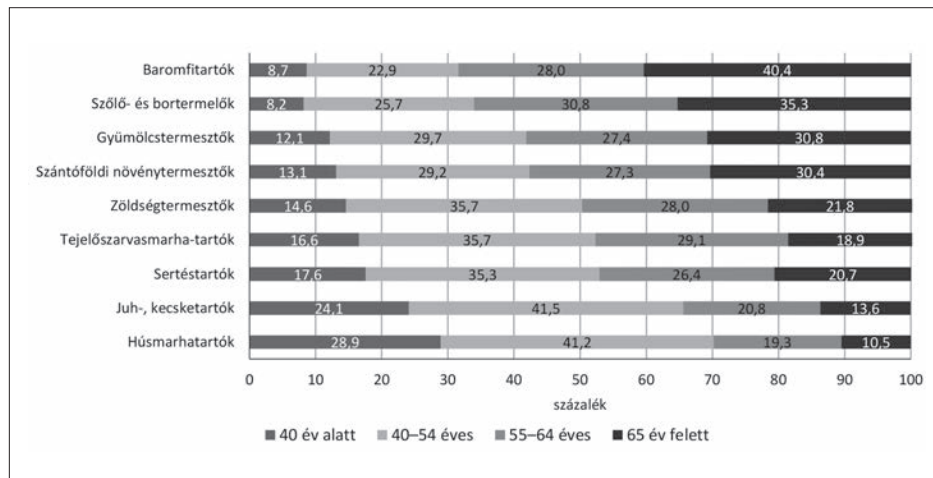
**Az üzemvezetők korszerkezete a szakosodott gazdaságokban az EU-ban, 2016**  
(Age structure of managers in specialized farms in the EU, 2016)



Forrás: Eurostat

7. ábra

**Az üzemvezetők korszerkezete a szakosodott gazdaságokban Magyarországon, 2016**  
(Age structure of managers in specialized farms in Hungary, 2016)



Forrás: Eurostat

mutatója az átlagosnál alacsonyabb, különösen nagy a fiatalok jövedelmezőségi hátránya a szőlőtermelők körében. Nincs jelentős átlagtól való eltérés a fajlagos nettó hozzáadott érték tekintetében a szántóföldi növénytermesztő, a gyümölcstermesztő és a legeltetési állattartó fiatal gazdálkodók

esetében, viszont a hajtatasos zöldségtermesztő gazdaságoknál a fiatal irányítók az átlagosnál háromszor, a szántóföldi zöldségtermelő üzemekben pedig két és félszer magasabb nettó hozzáadott értéket értek el területegységre vetítve. A tejtermelő és baromfitartó üzemekben a 40 év alatti gaz-

**I. táblázat**

**A mezőgazdasági üzemek fajlagos nettó hozzáadott értéke a gazdaságvezető kora szerint üzemtípusonként 2018-ban**  
*(Specific net value added of agricultural holdings by age of farm manager by type of holding, 2018)*

Gazdaság- vezető kora	Szántóföldi növény- termesztők	Szőlő- és bor- termelők	Gyümölcs- termesztők	Szabadföldi zöldség- termesztők	Hajtatásos zöldségtermesztők
<b>Egy hektárra jutó nettó hozzáadott érték (ezer HUF)</b>					
40 év alatti	228,2	502,3	703,3	2 777,8	49 252,3
40–64 éves	233,1	771,1	718,5	1 063,3	12 568,5
65 év feletti	244,2	1 395,5	569,4	704,0	11 717,1
Összes gazdálkodó	236,6	901,9	676,0	1 052,0	16 092,1
Gazdaság- vezető kora	Baromfi- tartók	Sertés- tartók	Tejelőszar- vasmarha- tartók	Legeltetéses állattartók	Vegyés gazdálkodók
<b>Egy számosállatra jutó nettó hozzáadott érték (ezer HUF)</b>					<b>1000 Ft STÉ-re jutó nettó hozzáadott érték (HUF)</b>
40 év alatti	310,7	129,5	504,8	269,1	464,6
40–64 éves	263,1	167,5	363,8	266,5	595,2
65 év feletti	324,9	153,5	455,3	232,9	671,8
Összes gazdálkodó	278,1	160,4	402,1	257,1	614,3

Forrás: AKI teszüzemi rendszer adatbázisára alapozott számítások

dálkodók szintén jobb eredményeket értek el, mint idősebb társaik.

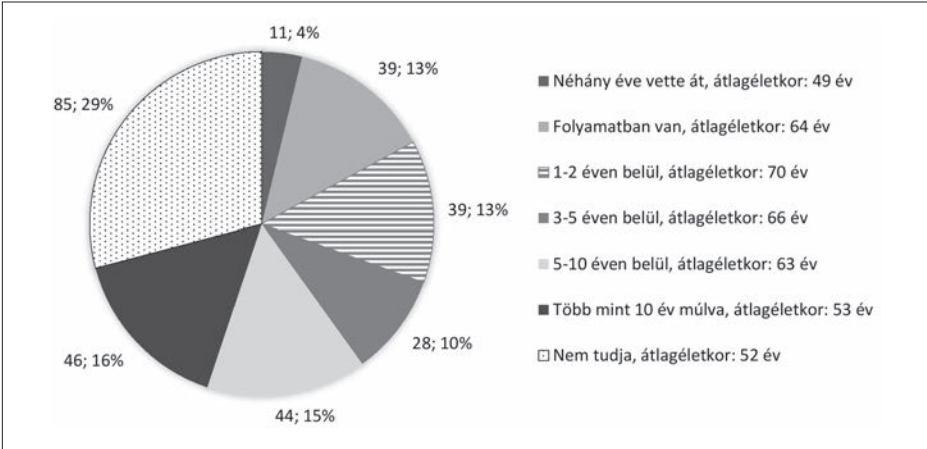
### **A generációváltás problematikájának hazai sajátosságai**

A mezőgazdasági üzemekben a generációváltás hazai sajátosságait a módszertani fejezetben ismertetett két primer adatfelvétel és az Agrárcenzus 2020 generációváltásra vonatkozó kérdéseinek előzetes eredményei alapján ismerhetjük meg. A 2019. őszi primer kutatásban a teszüzemi rendszer 292 adatközlőjét kérdeztük a gazdaságátadással, utódlással kapcsolatban. A felmérésben részt vevő termelők 4 százaléka (11 termelő) kevesebb a kérdéses időpontja előtt vagy az azt megelőző pár évben vette át a gazdaságot, ők értelemszerűen a legfiatalabbak, az átlagéletkoruk 48 év. A 13,4 százalékot kitevő, átlagosan 64 éves korú válaszadók esetében a kérdéseskor

épp folyamatban volt az üzem átadása, és azok, akik a kérdéseskor 1-2 éves időtávlatra becsülték az üzem átadását, szintén 13,4 százalékot tesznek ki (39 termelő) ők képviselik a legidősebb korosztályt, átlagéletkoruk 70 év. A kérdőívet kitöltő termelők negyede válaszolta azt, hogy 3-10 éven belül átengedi az üzem vezetését. A résztvevők 15,8 százaléka pedig csak a távolabbi jövőben tervezi továbbadni a gazdálkodást, ők átlagosan 53 évesek. A válaszadók közel 30 százalékának még nincs elképzelése arról, hogy mikor adja majd át az üzemét, ennek a csoportnak az átlagos életkora 51 év, ez az a réteg, akiknél a gazdaságátadás még 15-20 éves távlatban van, ezért nem foglalkoztatja őket ez a probléma (8. ábra).

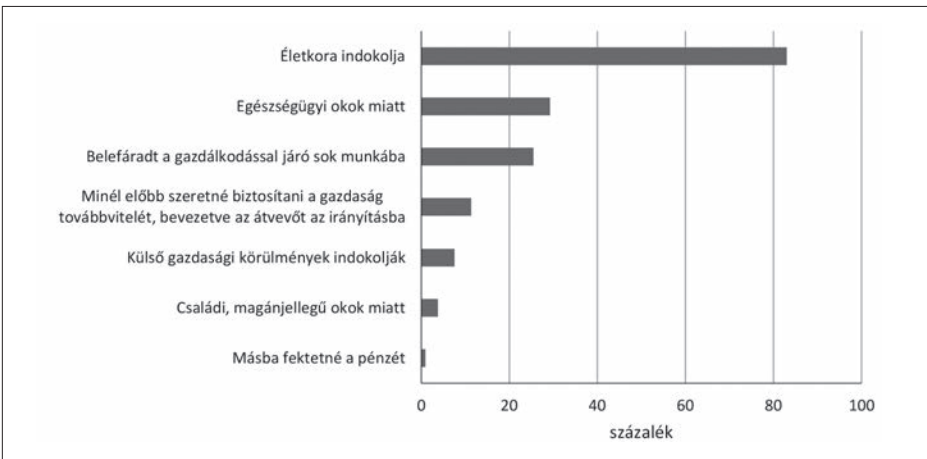
A gazdaságátadás okát firtató kérdésnél azon termelők (106) válaszait tettük alapul, akik 5 éven belül tervezik, hogy felhagynak a gazdálkodással. Az idős életkor mellett legtöbbször az egészségügyi okokat

**8. ábra**  
**„Az Ön üzemét várhatóan mikor érinti vagy érintette a gazdaságátadás/átvétel?” kérdésre adott válaszok megoszlása és a válaszadók átlagos életkora, N=292**  
*(“When is/or was your economy affected by succession?” distribution of answers and average age of respondents, N=292)*



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

**9. ábra**  
**A gazdaságot 5 éven belül átadni tervező válaszadók indokai az átadásra, N=106**  
*(Reasons of transfer for respondents who plan to transfer the holding within 5 years, N=106)*



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

említették, illetve azt, hogy belefáradtak a gazdálkodással járó sok munkába. A válaszadók 11 százaléka – jellemzően a nagyobb méretben gazdálkodók – nyilatkozott úgy, hogy minél előbb szeretnék biztosítani a gazdaság továbbvitelét, bevezetve az átvevőt az irányításba (9. ábra).

Összesen 192 olyan válaszadó volt a felmérésben, aki megjelölte, hogy mikor tervezi a gazdálkodás abbahagyását. Őket kérdeztük a gazdálkodás felhagyását követően az üzemmel kapcsolatos terveikről. A 192 válaszadó több mint fele (55,2%) a gazdaságátadás folyamatában mind az

üzem tulajdonjogát, mind az irányítást átruházná, ugyanakkor figyelemreméltó, hogy közel egyharmaduk csupán az irányítást adná át, míg az üzem tulajdonjogát megtartaná. Ebbe a csoportba jellemzően a fiatalabb (59 év átlagéletkorú) üzemvezetők tartoznak, akik a gazdaságátadást csak több mint 10 éves távlatban tervezik. A válaszadók egytizede az üzem eladását, 3 százaléka bérbeadását tervezi. Arra is rákérdeztünk, hogy várhatóan ki lesz az, aki a gazdaságot majd a tervek szerint átveszi. A válaszokból egyértelműen a családon belüli gazdaságátadás preferenciája olvasható ki. A válaszadók 76 százaléka (147 fő) úgy gondolja, hogy az üzemet majd egyenes ági leszármazottja veszi át és további 9 százalékuk egyéb családtagot jelölt meg a gazdaság átvevőjeként (10. ábra).

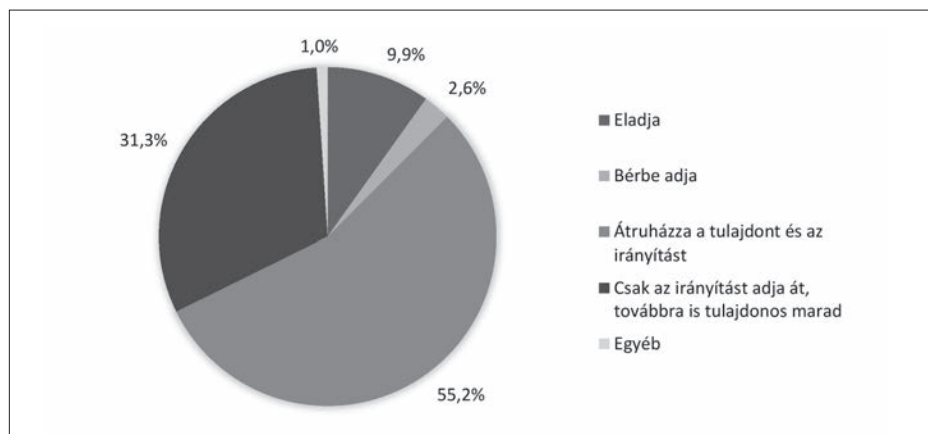
A vállalkozás utódlásának folyamatában meghatározó szempont az átadó további szerepe, sorsa a gazdaság életében, működtetésében. Ezért arról is kérdeztük az üzemek vezetőit, hogy milyen szerepet képzelnek el saját maguknak a gazdaság átadása után. A válaszokból kirajzolódik az üzemhez való erős ragaszkodás, a gazdák, akik felépítettek egy gazdaságot,

a teljes visszavonulást nagyon nehezen képzelik el. A jelenlegi üzemvezetők több mint fele az átadást követően is a vállalkozás részese maradna, sőt, 15 százalékuk (28 fő) az irányítást sem engedné át teljesen. A válaszadók mintegy 40 százaléka valamilyen feladatkörben továbbra is dolgozna a gazdaságban. Egy 1400 üzemvezetőt felmérő hazai kutatás alapján a gazdálkodók üzemhez való ragaszkodása még erőteljesebb: a hivatkozott felmérésben szereplő gazdálkodók közel négyötöde tervezte a kérdés időpontjában, hogy a nyugdíjkorhatár elérése után is dolgozik majd a gazdaságban (AgroStratégia, 2019).

A válaszadók mintegy 15 százaléka ugyan az üzemben már nem képzel szerepet magának, viszont a mezőgazdasági tevékenységet – ha csak önellátásra való termelés szintjén, de – továbbra is az élete részének tekinti. A megkérdezett üzemvezetők 32 százaléka nyilatkozott úgy, hogy amennyiben átadja vagy eladja az üzemet, nem foglalkozik majd többet mezőgazdasággal. Életkorral való összefüggésben azt tapasztaljuk, hogy a fiatalabbak azok, akik egyelőre nem tudják elképzelni, hogy teljesen függetlenedjenek az üzemtől, míg azon válaszadók átlagélet-

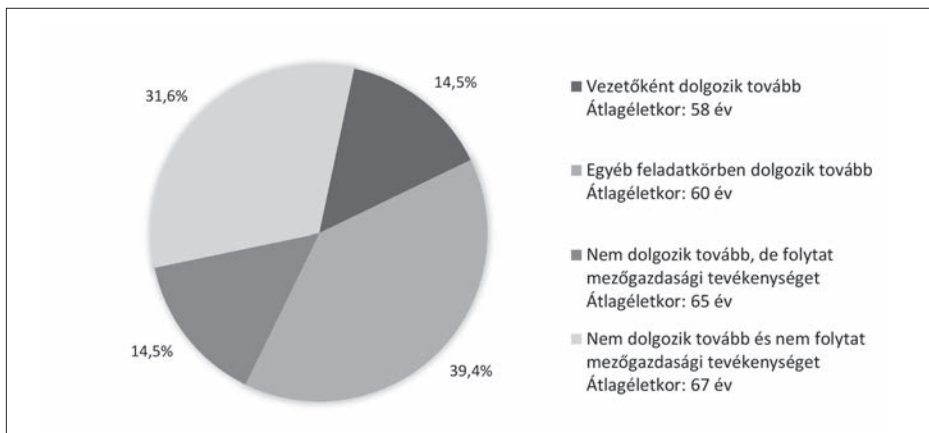
**10. ábra**  
**A felmért üzemvezetők üzemmel kapcsolatos tervei a gazdálkodás felhagyását követően, N=192**

*(Plans of surveyed farmers after cessation of farming, N=192)*



11. ábra

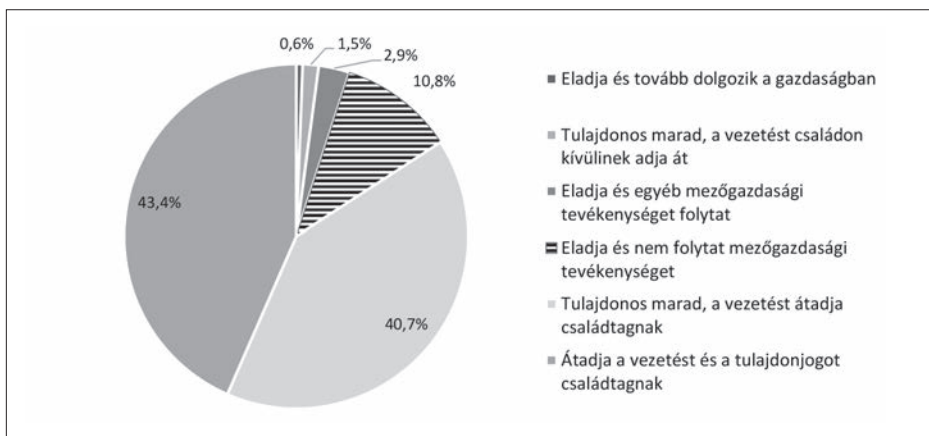
**A válaszadók saját tevékenységükre vonatkozó tervei a gazdaságátadást követően és az átlagos életkoruk, N=192**  
*(Respondents' plans for their own activities after the farm transfer and their average age, N=192)*



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

12. ábra

**A gazdaság átadását tervező válaszadók elképzelései az átadás módját illetően**  
*(Perceptions of respondents planning to transfer the holding regarding the method of transfer)*



Forrás: KSH Agrárcenzus 2020 – előzetes adatok

kora, akik az átadást követően már nem foglalkoznának tovább mezőgazdasággal a legmagasabb, 67 év (11. ábra).

Az Agrárcenzus 2020 hasonló tartalommal mérte fel az üzemvezetők terveit a gazdaságátadással kapcsolatban. Az előzetes eredmények összecsengenek a saját felmérés eredményeivel. Az agrárcenzus felmérése szerint is azok a gazdálkodók,

akik már tervezik az irányítás átadását, leginkább a családon belül fogják megvalósítani, és a legtöbben úgy gondolják, hogy mind a tulajdont, mind az irányítást átadják majd (43,4%). Valamivel kevesebben (40,7%) vélik úgy, hogy a tulajdont vagy annak egy részét megtartják. Az üzem eladását tervezők aránya hasonlóan a saját felméréshez 10 százalék körüli (12. ábra).

## A generációváltás legfőbb akadályai

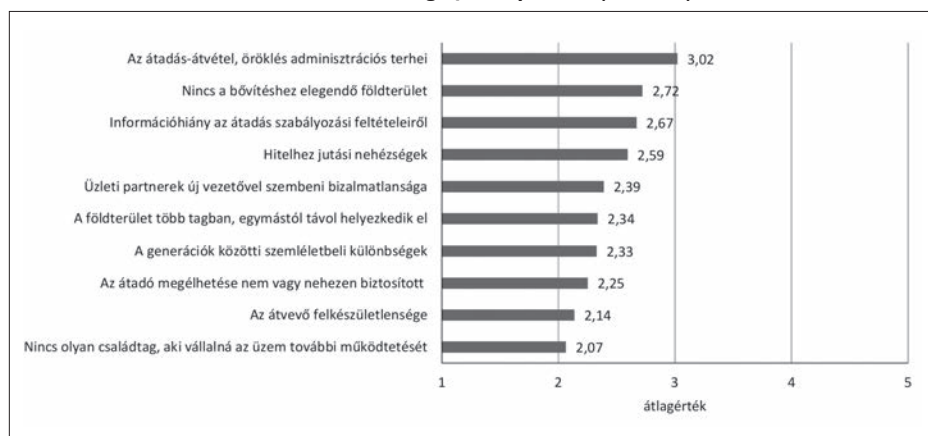
Ahogy azt a szakirodalmi áttekintés is érintette, a mezőgazdaságban a generációváltást számos tényező hátráltatja, melyek között vannak külső, társadalmi, gazdasági környezetből adódó tényezők (a mezőgazdaság kedvezőtlen megítélése, a földhöz és hitelhez jutás nehézségei, az átadás adminisztrációs terhei), és vannak, amelyek az egyén (átadó és átvevő) attitűdjéből, készségeiből adódnak, mint például az idősek visszavonulási hajlandósága vagy a generációk közötti eltérő szemléletmód.

A 2019-es felmérésben arra kértük a válaszadókat, hogy 1-től 5-ig tartó skálán értékeljék, hogy az egyes tényezők milyen mértékben hátráltatják az üzemükben a gazdaságátadás, -átvétel folyamatát. Összességében pozitív, hogy a felsorolt tényezőket átlagosan csak gyenge vagy közepes mértékben érzik hátráltató tényezőnek. A legnagyobb problémának az átadás-átvétel adminisztrációs terheit tartják, a második és a harmadik helyen a bővítéshez szükséges földterület hiánya, valamint az

átadás feltételeivel kapcsolatos információhiány áll. Negyedik a sorban a fiatal induló gazdák hitelhez jutási nehézsége. Legkevésbé azt tartják hátráltató tényezőnek, hogy nincs olyan családtag, aki átvénné a gazdaságot, ezt a kérdésre választ adó 168 üzemvezető ötöde tartja jelentős vagy nagymértékben hátráltató tényezőnek, míg az üzemek 57 százalékában ez a probléma egyáltalán nem merül fel (13. ábra). Az üzemmérettel való összefüggés-vizsgálat alapján megállapítható, hogy a legnagyobb üzemmérettel rendelkező válaszadók jóval gyakrabban értékelték pozitívan a helyzetüket, azaz gyakrabban választották az egyes tényezők esetében, hogy azok az ő üzemükben egyáltalán nem hátráltatják a gazdaságátadás folyamatát.

A fiatal mezőgazdasági termelőknek vállalkozásuk indulásakor számos kihívással kell szembenézniük. Ugyanakkor ezek a kihívások eltérő mértékben érintik azokat a fiatal gazdálkodókat, akik családi gazdálkodói háttérrel rendelkeznek és egy működő vállalkozást visznek tovább, és azokat, akik gazdálkodói háttér és tapasztalat nélkül fognak bele a mezőgazdasági termelésbe.

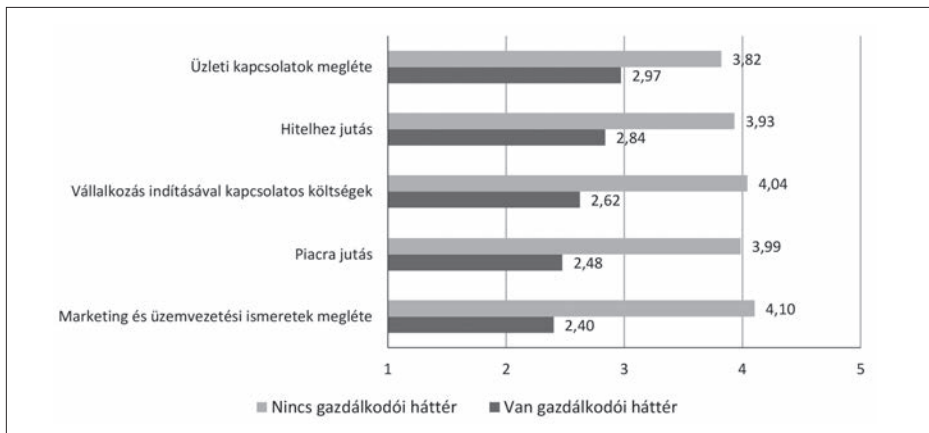
**13. ábra**  
**A gazdaságátadás, -átvétel folyamatát hátráltató tényezők értékelése, átlagérték**  
**(1 = egyáltalán nem hátráltatja, 5 = jelentős mértékben hátráltatja), N=292**  
**(Evaluation of the factors hindering the process of farm succession, average value (1 = does not hinder at all; 5 = significantly hinders) N = 292)**



14. ábra

**A kihívást jelentő tényezők értékelése a fiatal induló agrárvállalkozók számára attól függően, hogy rendelkeznek-e gazdálkodói családi háttérrel, átlagérték (1 = egyáltalán nem jelent kihívást, 5 = nagyon jelentős kihívást jelent), N=292**

*(Evaluation of challenging factors for young start-ups depending on whether they have a farmer family background, average value (1 = no challenge at all; 5 = very significant challenge), N=292)*



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

A felmérésben részt vevő üzemvezetők véleményét arról kérdeztük, hogy szerintük, a felsorolt tényezőket 1–5-ig tartó skálán jelezve milyen mértékben jelentenek kihívást az olyan fiatal induló agrárvállalkozók számára, akik rendelkeznek és akik nem rendelkeznek gazdálkodói családi háttérrel. A válaszoknál az 1-es azt jelentette, hogy az a tényező egyáltalán nem jelent kihívást, az 5-ös pedig, hogy nagyon jelentős kihívást jelent.

A válaszadói vélemények azt tükrözik, hogy a gazdálkodói családi háttér jelentős könnyebbséget jelent az induló vállalkozások számára, szemben azokkal, akik a nulláról kezdenék a gazdálkodást. A felsorolt kihívások erősségét a gazdálkodói háttérrel rendelkező fiatalok esetében gyenge-közepes mértékűre (2,4-3 közötti), míg a háttér nélkül indulók esetében átlagosan nagymértékűre (3,8-4,1-es erősségűre) becsülték a válaszadók (14. ábra). A gazdálkodó hátterű induló termelők számára a legnagyobb kihívást az üzleti kapcsolatok kiépítése és a hitelhez jutás jelenti, míg a piacra jutást, a marketing- és üzemvezetési

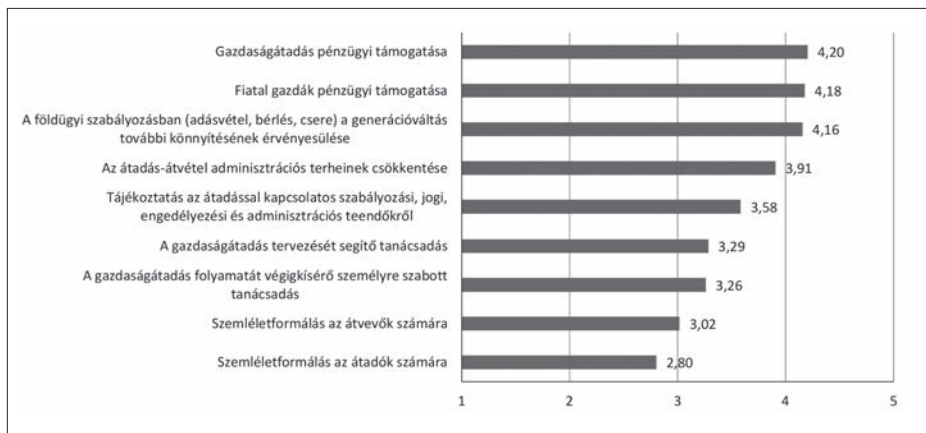
ismeretek megszerzését csak kis- vagy közepes mértékű kihívásnak értékelték a megkérdezett gazdaságvezetők. Ezzel szemben a gazdálkodói háttérrel nem rendelkező induló vállalkozások számára a legnagyobb kihívást az üzemvezetési ismeretek hiánya és a vállalkozás indításával kapcsolatos költségek jelentik.

### A generációváltást segítő eszközök

A mezőgazdaságban a nemzedékváltást számos eszköz, intézkedés segítheti, melyek hasznosságáról némiképp eltérő módon mind a teszüzemi adatközlőket (2019-ben), mind pedig a fiatal gazdákat (2021-ben) megkérdeztük. A 2019-es felmérésben felsorolt intézkedések közül a gazdálkodók egyértelműen a gazdaságátadás pénzügyi támogatását értékelték a leghatékonyabb eszköznek, az 1-5-ig terjedő skálán 4,18 és 4,20-as átlagértéket kaptak ezek az eszközök, de szinte ugyanennyire fontos intézkedésnek látják a generációváltásnak a földügyi szabályozásban való további érvényesítését (15. ábra). A sorban ezt követi az átadás-átvétel adminisztráció-



**15. ábra**  
**A gazdaságátadást ösztönző eszközök, intézkedések értékelése, átlagérték (1 = egyáltalán nem segíti, 5 = jelentős mértékben segítheti a gazdaságátadást), N = 292**  
*(Evaluation of tools and measures to encourage farm succession, average value (1 = does not help at all, 5 = can significantly help succession), N = 292)*



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

ós terheinek csökkentése (3,91-es átlagos értékeléssel). Az átadási folyamattal kapcsolatos szabályozási, jogi, engedélyezési és adminisztrációs teendőkről való tájékoztatás a válaszadók közel 40 százaléka szerint nagyban, és 16 százalékuk szerint jelentős mértékben segítheti a gazdaságátadást. A tanácsadásra, valamint a szemléletformálásra irányuló intézkedések a gazdálkodók többsége szerint közepes mértékben segíthetik a folyamatot.

A válaszadók egyéb jellemzőivel való összefüggéseket vizsgálva megállapítható, hogy a segítő eszközök közül a tanácsadási és tájékoztató eszközöket a magasabban iskolázott és a 41–50 év közötti válaszadók rendre fontosabbnak ítélték.

A 2021-ben felmért fiatal gazdálkodók szintén 1-től 5-ig tartó skálán minősítették a felsorolt intézkedéseket és eszközöket abból a szempontból, hogy azok mennyire járulnának hozzá az ágazatban a generációváltáshoz (16. ábra). A felsorolt eszközök, illetve intézkedések közül a legtöbbször a generációváltás könnyítésének földügyi szabályozásban való érvényesülése, valamint a gazdaságátadás, -átvétel

adminisztrációs terheinek csökkenése járulna hozzá a generációváltáshoz.

Igen fontosnak tartják a termelők a gazdaságátadással kapcsolatos tanácsadást és a tájékoztató kiadványok megjelenését, továbbá a válaszadók jelentős része (44 százaléka 4-esre vagy 5-ösre értékelve) azzal is egyetért, hogy a szabályozási rendszer ösztönözze az idős gazdálkodót arra, hogy még életében átadja az üzemet. A végrendelet írására való ösztönzést ugyanakkor a kérdésben véleményt formáló válaszadóknak csak alig több mint negyede tartja jó eszköznek, és jelentős azok aránya (az összes válaszadó mintegy 20 százaléka), akik nem is tudják megítélni ezt a kérdést.

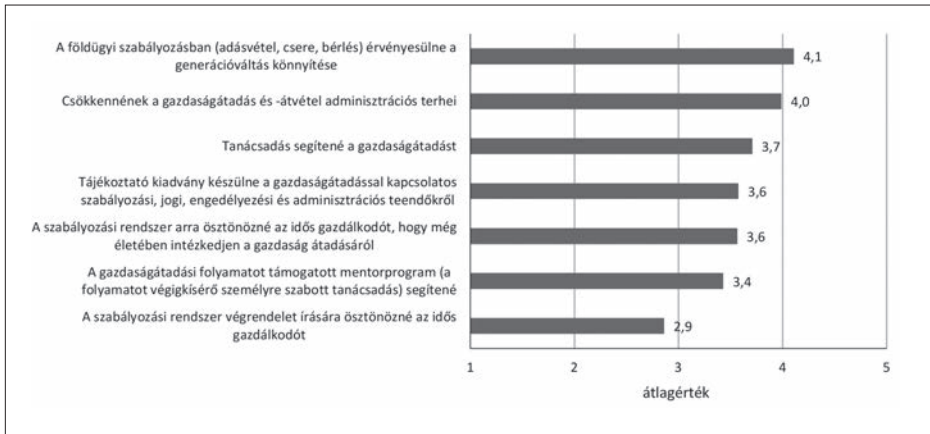
### **Az információ- és tudásátadás szerepe**

A gazdaságátadási folyamatban fontos szerepe van az információhoz jutásnak, ezért arra is vonatkozott kérdés, hogy a különböző gazdaságátadással kapcsolatos információ- és tudásátadási formák/csatornák közül melyek lehetnek hatékonyak. A megkérdezettek több választ is megjelölhettek. Az üzemvezetők közül legtöbbször

16. ábra

Véleménye szerint a generációváltáshoz (gazdaságátadás, -átvétel) mennyire járulna hozzá a következő intézkedés vagy eszköz? (1 = egyáltalán nem járulna hozzá, 5 = jelentős mértékben hozzájárulna), N=217

(In your opinion, to what extent would the next measure or instrument contribute to generational change (farm succession)? (1 = would not contribute at all, 5 = would contribute significantly) N = 217)

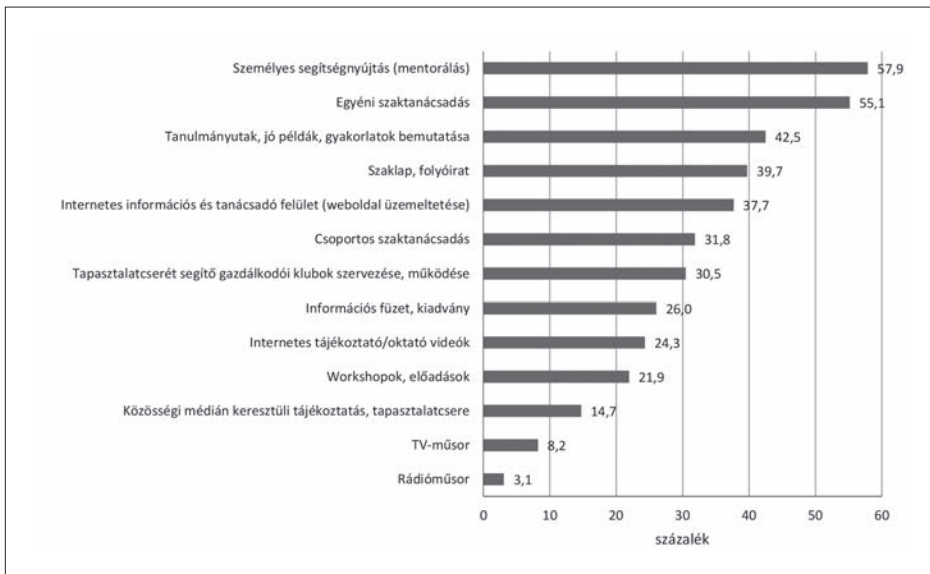


Forrás: Agrárminisztérium (2021)

17. ábra

A gazdaságátadással kapcsolatos információ- és tudásátadási formák/csatornák közül melyek lehetnek hatékonyak? N=292

(Which of the forms/channels of information and knowledge transfer related to farm succession can be effective? N=292)



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

(közel 60 százalék) a személyes segítségnyújtást, mentorálást jelölték meg mint igazán hatékony formát, de nem sokkal kevesebben (a válaszadók 55 százaléka) említették az egyéni szaktanácsadást is. A harmadik legeredményesebbnek ítélt csatorna a tanulmányutak, jó gyakorlatok bemutatása, ezt követik a szaklapok, majd az internetes információs és tanácsadó felületen való tájékoztatás. A hagyományos médiumokon (TV, rádió) keresztüli információátadást általában csak kevesen tartják célravezetőnek a gazdálkodók közül (17. ábra).

Az információ- és tudásátadási csatornák célcsoporthoz való igazítása miatt fontos az egyes csatornákat hatékonynak tartó válaszadók átlagéletkor és gazdaságméret szerinti vizsgálata. Korosztályokat vizsgálva, nem meglepő módon a legfia-

talabbak az internetes felületeken és a közösségi médián való tájékoztatást tartják hatékonynak (ezeket megjelölő válaszadók átlagéletkora 56 év), de a tanulmányutakat, workshopokat, információs kiadványokat, illetve gazdálkodó klubokat megjelölő gazdálkodók is inkább a fiatalabb (57-58 éves) korosztályból kerültek ki. A 60 év körüliek számára a szaklapokból való, illetve a mentorálás és szaktanácsadás útján történő információszerzés a leginkább meghatározó, míg a televíziót és rádiót mint hatékony információhordozó eszközöket a legidősebb, 63, illetve 70 éves átlagéletkorú gazdálkodók jelölték meg (2. táblázat). A gazdaság ökonómiai méretét vizsgálva a legkisebb méretű gazdaságok vezetői általában az idősebb korosztályból kerülnek ki, az ő számukra így a hagyományos médiumok (rádió, televízió, szaklapok) a leginkább

2. táblázat

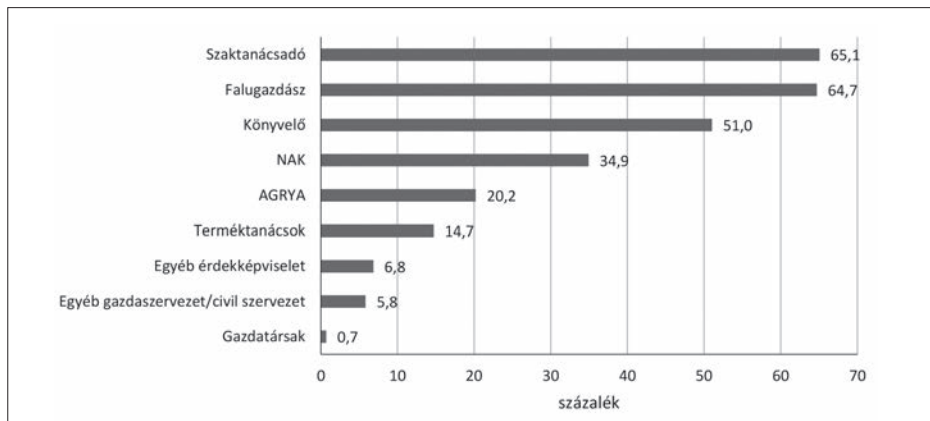
**A gazdálkodók által hatékonynak jelölt információs és tudásátadási csatornák összefüggése az átlagéletkorról és az ökonómiai átlagmétrélel**  
(*Correlation of information and knowledge transfer channels marked as efficient by farmers with the average age and economic size*)

Gazdaságátadással kapcsolatos információ- és tudásátadási formák/ csatornák	A csatornát megjelölő üzemvezetők		
	válaszadók száma	átlagos életkora	átlagos ökonómiai mérete (EUR STÉ)
Internetes tájékoztató/oktató videók	71	56,15	42 314,1
Internetes információs és tanácsadó felület (weboldal üzemeltetése)	110	56,36	49 778,9
Közösségi médián keresztüli tájékoztatás, tapasztalatcsere	43	56,58	73 800,9
Tanulmányutak, jó példák, gyakorlatok bemutatása	124	56,71	77 101,9
Workshopok, előadások	64	56,94	69 143,3
Információs füzet, kiadvány	76	57,36	54 332,7
Tapasztalatcserét segítő gazdálkodói klubok szervezése, működése	89	57,82	48 957,5
Szaklap, folyóirat	116	58,96	48 479,2
Személyes segítségnyújtás (mentorálás)	169	59,45	62 696,6
Csoportos szaktanácsadás	93	59,66	73 436,6
Egyéni szaktanácsadás	161	60,05	62 927,7
TV-műsor	24	63,25	38 581,6
Rádióműsor	9	70,33	28 440,2

Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

18. ábra

**A felsorolt szereplők/szervezetek közül melyeknek lehet leginkább szerepe a gazdaságátadással kapcsolatos információ- és tudásátadás folyamatában? N=292**  
*(Which of the following actors / organizations can play the most role in the process of information and knowledge transfer related to farm succession? N=292)*



Forrás: Generációváltás – kérdőíves felmérés 2019 (AKI)

hatékonyan tartott csatornák, ugyanakkor a kisebb méretben gazdálkodó fiatalok az interneten elérhető oktatóvideókat tartják hasznosnak. A legnagyobb méretben gazdálkodók a tanulmányutak alkalmával való jó gyakorlatok megismerését, a közösségi médián keresztül, valamint a csoportos szaktanácsadás keretében történő tudásátadást ítélték célravezetőnek.

A kérdőív utolsó kérdése arra vonatkozott, hogy a válaszadók véleménye szerint a felsorolt szereplők közül kiknek, mely szervezeteknek lehet leginkább szerepe a gazdaságátadással kapcsolatos információ- és tudásátadás folyamatában. A legfontosabbnak tartott három szereplőt kértük megjelölni.

A gazdálkodók válaszai alapján egyértelműen a szaktanácsadó és a falugazdász az, akiknek a legnagyobb szerepet tulajdonítják az információközvetítésben, de a válaszadók fele a könyvelő szerepét is fontosnak tartja. Ezek alapján látható, hogy a gazdálkodók elsősorban azokat a szereplőket jelölték meg, akikkel jelenleg is a legszorosabb személyes kapcsolatban állnak. A válaszok harmada a Nemzeti Agrár-

gazdasági Kamarára, ötöde a F fiatal Gazdák Magyarországi Szövetségére, az AGRYA-ra irányult. A terméktanácsok, érdekképviselői vagy civil szervezetek szerepét csak kevesen jelölték meg (18. ábra).

### Mit értek el a támogatások?

A 2014–2020-as programozási időszakban Magyarország a fiatal gazdák segítésére a KAP II. pillérből finanszírozott Vidékfejlesztési Programon belül komplex programot (Fiatalközvetítő alprogram) indított, ugyanis a korábbi vidékfejlesztési programok (Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program [AVOP], Új Magyarország Vidékfejlesztési Program [ÚMVP]) tapasztalatai megmutatták, hogy az életképes gazdaság indításához a tőketámogatás mellett fokozottan szükség van további célzott fejlesztési támogatásokra, tudásbővítési, gazdaságvezetési továbbképzésre és tanácsadásra is, de szükséges ösztönözni az innovációs tartalmú közös fejlesztéseket is. Ennek megfelelően az alprogram külön forráskeret biztosításával támogatta a fiatal gazdák képzési, tájékoztatási és tanácsadási szolgáltatásokban való részvételét, 10 szá-

zalékkal magasabb támogatásintenzitással ösztönözte a fiatal gazdák beruházásait, a kedvezményezettek 40 ezer euró összegben induló támogatást vehettek igénybe, továbbá pozitív elbírálásban részesültek más felhívások kapcsán. A KAP II. pilléres támogatásokon kívül a fiatal mezőgazdasági termelők a KAP I. pillérből normatív támogatásban is részesülhetnek (Agrárminisztérium, 2021).

A támogatási adatok, valamint a *Fiatal gazda alprogram eredményessége című tematikus értékelés* (Agrárminisztérium, 2021) alapján megállapítható, hogy az ÚMVP determinációs támogatásaival együtt 2014 és 2020 között összességében 3513 fiatal gazda kapott „induló” támogatást mintegy 20,2 milliárd Ft értékben, valamint 1098 gazda kapott beruházási támogatást 17,6 milliárd Ft összegben. Ezen kívül a KAP I. pilléres fiatal mezőgazdasági termelőknek juttatott közvetlen kifizetést mintegy 18 200 kedvezményezett vette igénybe legalább egyszer, ami azt jelenti, hogy a KAP I. és II. pilléres fiatal gazda támogatásokból célzottan mintegy 20 ezer gazdálkodó jutott támogatáshoz az időszak alatt, ami a 40 év alatti gazdálkodói kör 85 százalékát teszi ki.

A pénzbeli támogatások kétségtelenül előmozdítják a korszerkezet fiatalodását, ugyanakkor a gazdák beruházásainak megvalósításához az azokat előkészítő és megalapozó támogatott képzések és tanácsadási szolgáltatások is fontosak, azonban a Vidékfejlesztési Program ezt támogató intézkedései jelentős késéssel indultak el, így megállapítható, hogy a *Fiatal gazda alprogram* elemeinek koherens egymásra épülése nem valósulhatott meg.

A szakértői és kedvezményezetti interjúk alapján gazdaságátadási folyamat szempontjából a fiatal gazdákat érintő beruházási támogatások különösen hatékonyaknak ítélték, ugyanis azok a családi gazdaságok, amelyekben a beruházási támogatások megszerzésénél a családtagok közül a fiatal,

jövőbeni utód nyújtotta be a pályázatot a magasabb támogatásintenzitás kihasználása miatt, a gazdaságátadás formálisan is – a tulajdon, illetve annak egy részének átírásával – megkezdődött.

A fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtott induló támogatás felhívásban a minimális üzemméret (6 ezer euró STÉ) elvárás, a szakirányú képzettségre és gyakorlati tapasztalatra vonatkozó tartalmi értékelési szempont, valamint a magas hozzáadott értékű ágazatok előnyben részesítése elősegítette az üzleti szempontból eredményes projektek megvalósítását.

A fiatal gazdálkodók innovációs hajlandósága nagyon eltérő, a mezőgazdaságban az innováció fő mozgatórugóját alapvetően az alkalmazkodási kényszer (például a klímaváltozás hatásaihoz, piaci környezet változásaihoz, munkaerőhiányhoz, versenytársakhoz) jelenti. A pályázatírókkal, szaktanácsadókkal folytatott interjúk alapján megállapítható, hogy a fiatal gazdák támogatott projektjeiben az innovatív vagy környezetbarát technológiák bevezetését elsősorban az ez irányú vállalásokra megszerezhető többletpontok motiválták (Agrárminisztérium, 2021).

A generációváltás sikerességében a fiatalok támogatása mellett kulcsfontossággal bír az idős gazdálkodók gazdaságátadásának ösztönzése. Az idős gazdálkodók visszavonulását, „korai nyugdíjba vonulását” a korábbi vidékfejlesztési programok közül csak az ÚMVP 2007–2013. A mezőgazdasági termelők gazdaságátadási támogatása elnevezésű intézkedése ösztönözte. Az a mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni vállalkozó vagy mezőgazdasági őstermelő válhatott a támogatásra jogosulttá, aki a támogatási kérelem benyújtásakor betöltötte az 55. életévét, de az átadás időpontjában még nem érte el a rá irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt és nem részesült saját jogú nyugellátásban. Továbbá a támogatási kérelem benyújtását megelőző tíz év során mezőgazdasági tevékenységet folytatott, és a támogatási kérelem benyúj-

tásakor legalább három hektár földterületen gazdálkodott. Fontos feltétel volt, hogy a tulajdonában lévő földet a kifizetési kérelem benyújtásáig az átvevőre per- és igénymentesen átruházza, továbbá a haszonbérletet végleg megszüntesse, az átadandó gazdaság pedig legalább 1 EUME ökonómiai méretű kellett legyen (AAM et al., 2016).

A támogatási konstrukció sikertelennek bizonyult (mindössze 119 gazdálkodó vette igénybe), aminek hátterében a nem megfelelő célzottság és főként a tisztázatlan szabályozási környezet állt. A jogcímrendelet előbb jelent meg, minthogy a beavatkozás illetékmentességét garantálták volna, a konstrukció nem tisztázta a járadék személyi jövedelemadó és társadalombiztosítási kötelezettségét, a földhasználati nyilvántartás nehezen volt összevethető a földalapú támogatással és a tulajdoni nyilvántartással. A konstrukció alapvető problémája volt, hogy nem a megfelelő korosztályt célozta meg, hiszen nem életszerű, hogy a gazdálkodók 55-60 évesen teljesen visszavonuljanak a gazdálkodástól. A kérdőíves felmérés is azt támasztja alá, hogy az idős gazdálkodók nem szívesen vonulnak úgy vissza, hogy a teljes tulajdont és irányítást átadják.

### **Hogyan befolyásolja a folyamatot a szabályozás?**

A mezőgazdaságban a generációváltás folyamatára a támogatások mellett a jogszabályi környezet is jelentős hatással van, elsősorban a földhöz és hitelhez való hozzáférés könnyítése, valamint a vállalkozás indításához és működtetéséhez kapcsolódó adminisztrációs terhek csökkentésének területén.

A mezőgazdaságban működő mikro-vállalkozások adminisztrációs terheinek csökkentését, átláthatóságát, ezen keresztül hitelhez jutását és fejlődését segíti a 2021. január 1-jén hatályba lépett családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény, amely az adózási szempontok miatt eddig

szétírt üzemek számára megteremti azt a lehetőséget, hogy tevékenységüket egy ökonómiai egységként, jogilag és gazdaságilag is egy vállalkozásként működtessék. Az új törvény hatására várhatóan csökkennek az adminisztrációs terhek, bővülnek a gazdaságok finanszírozhatóságának lehetőségei, kedvezőbbé válik az adózási rendszer, de az új törvénynek az öröklésre és a gazdaságátadás folyamatára is pozitív hatása lesz.

Az empirikus felmérések rávilágítottak arra, hogy a mezőgazdaságban a generációváltás egyik fő akadály a földhöz való korlátozott hozzáférés. A 2013-as földforgalmi törvény 2018. évi módosítása alapján az adásvételi szerződések helyi földbizottságok általi vizsgálatánál az érvényesítendő és vizsgálandó szempontok között megjelenik a generációváltás is, azaz a bizottság állást foglal arról, hogy az adásvételi szerződése megfelel-e a mezőgazdaságban a generációváltás elősegítésére vonatkozó általános agrárpolitikai és földbirtok-politikai érdekeknek. Az adásvételi szerződésnek a 23/A. § (1) bekezdésében meghatározott szempontok szerint figyelembe kell venni többek között azt, hogy a föld adásvétele mennyiben szolgálja a fiatal földműves, a pályakezdő gazdálkodó gazdaságátadással összefüggő tulajdonszerzését.

### **KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK**

A gazdaságok fiatal nemzedékeknek történő átadása más ágazatokhoz hasonlóan az agrárágazatban működő vállalkozások megmaradása, fejlődése szempontjából is egyre égetőbb problémát jelent. A gazdaságvezetők és a mezőgazdaságban dolgozók elöregedése, a korszerkezet kedvezőtlen irányú változása az általános demográfiai folyamatokkal, a munkaerő elvándorlásával összefüggésben tovább folytatódott. A gazdálkodók idősödő korszerkezete általános jelenség az EU-ban, csupán néhány tagállamban (Ausztria, Németország, Lengyelország) tapasztalható a gazdatársadalom

fiatalodása. A gazdálkodók korszerkezetét az üzemstruktúra sajátosságai mellett a tagállamokban alkalmazott generációváltást ösztönző szakpolitikai beavatkozások (támogatások, földügyi, adóügyi szabályozás) is jelentős mértékben befolyásolják.

Hazánkban a gazdálkodók korstruktúrája az EU átlagánál kedvezőbb, ugyanakkor az idősebb generációk mezőgazdasági termelésben való szerepe (részesevése a földterületből, állatállományból, STÉ-ből) az uniós átlagnál jelentősebb.

A tesztüzemi adatok alátámasztják a szakirodalomokban is bizonyított állítást, miszerint a fiatalabb gazdálkodók által irányított üzemek termelékenysége, jövedelmezősége általában magasabb, mint az idősebb irányítók üzeméié, jelentős ágazati különbségek mellett. Kivételt jelentenek a szőlőtermelő gazdaságok, ahol a 65 év feletti gazdálkodók a 40 év alattiaknál két és félszer több területegységre jutó nettó hozzáadott értéket állítanak elő.

Az ágazatok közül az uniós átlagban és hazánkban is a baromfitartó, a szőlő- és bortermelő, valamint a gyümölcsstermelő gazdaságokban a legmagasabb az üzemvezetők életkora.

A szakirodalmi adatok, az Agrárcenzus 2020 előzetes adatai és a kérdőíves felmérés alapján megállapítható, hogy a gazdaságátadás túlnyomó részt családon belül történik. Az idős generációk attitűdvizsgálatára vonatkozó további kutatások a mezőgazdasági generációváltás célzottabb ösztönzését segíthetik. Az idős gazdálkodók alacsony gazdaságátadási hajlandósága mellett további gátló tényezők az átadás és öröklést érintő adminisztrációs terhek, a földhöz és hitelekhez jutás nehézségei, valamint a generációváltás feltételeivel kapcsolatos információhiány.

A kérdőíves felmérések, valamint a szakértői és kedvezményezetti interjúk alapján megállapítható, hogy a gazdaságátadási folyamatot a pénzügyi támogatás mellett a generációváltásnak a földügyi szabályozás-

ban való további érvényesítése, az átadás-átvétel adminisztrációs terheinek csökkentése, valamint az átadási folyamatot segítő tájékoztatás és tanácsadás ösztönözhetik. Az információ terjesztésére a legalkalmasabb formának összességében a személyes segítségnyújtást, tanácsadást, tanulmányutak alkalmával a gyakorlati tapasztalatok átadását tartják a gazdálkodók. A preferált ismeretátadási csatornák korral való összefüggése azt mutatja, hogy míg a legfiatalabbak a tanulmányutak, workshopok alkalmával, valamint a közösségi médián keresztül történő tudásátadást, addig a középkorúak a szaklapokat és a személyes tanácsadást részesítik előnyben. A legidősebb generációhoz a hagyományos médiumokon (televízió- és rádióadásokon) lehet hatékonyan eljuttatni az információkat.

A mezőgazdaságban történő generációváltást ösztönző támogatások és az azt befolyásoló szabályozási környezet vizsgálata alapján elmondható, hogy több, a folyamatot pozitív irányba elmozdító intézkedés született (fiatal gazdákat segítő támogatások, családi gazdaságokról szóló törvény, a földforgalmi törvény módosításai), ugyanakkor a jövőre nézve egyre sürgetőbb a mezőgazdasági generációváltást, a generációs megújulást rendszeresen szemléltető szakpolitikai stratégia megalkotása, amelynek megvalósulásával a fiatal termelők vállalkozásindítását és beruházásait, az idős generáció visszavonulását párhuzamosan segítő pénzügyi támogatások mellett az adózási, földügyi szabályozás, valamint a személyre szabott tudásátadás és információnyújtás együttesen segítheti a mezőgazdasági üzemek fiatal generációknak történő átadását. A tanulmány eredményei arra is rávilágítanak, hogy a generációváltás folyamatát segítő eszközök és intézkedések esetében fontos az üzemtípusok és szociodemográfiai jellemzők szerinti differenciált megközelítés alkalmazása, ezen tényezők mélyebb vizsgálata.

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnék köszönetet mondani jelenlegi és korábbi munkatársaim közül Király Gábornak, Suga Gábornak és Szabó Dorottyának, akik segítettek a kérdőíves

felmérés kialakításában és feldolgozásában. Köszönöm továbbá a tesztüzemek adatszolgáltatását menedzselő könyvelőirodák munkatársainak, hogy aktívan közreműködtek a gazdálkodók személyes lekérdezésében.

## FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

2020. évi CXXXIII. törvény a családi gazdaságokról.

AAM, AKI és Collectivo (2016). *Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-2013) utólagos (ex-post) értékelése*. <https://www.palyazat.gov.hu/az-j-magyarorszag-vidkfejleszttsi-program-2007-2013-utlagos-ex-post-rtkelse#>

ADAS Consulting Ltd, University of Plymouth & Queen's University Belfast and Scottish Agricultural College (2004). *Entry to and exit from farming in the United Kingdom*. ADAS Consulting Ltd.

Agrárminisztérium (2021). *Záró értékelési jelentés a Vidékfejlesztési Program 2014-2020 tematikus értékelésére vonatkozóan. Fiatal Gazda Alprogram eredményessége*. <https://www.palyazat.gov.hu/2020-vi-vp-rtkelsi-feladatok>

AgroStratégia (2019). *Információszerzés és döntéstámogatás az agráriumban – Piackutatási jelentés*. [https://agrostrategia.hu/letoltesek/AgroStrategia\\_kutatasi\\_jelentes\\_2019\\_standard.pdf](https://agrostrategia.hu/letoltesek/AgroStrategia_kutatasi_jelentes_2019_standard.pdf)

Anguiano, E., Bamps, C., Terres, J., Pointereau, P., Coulon, F., Girard, P., Lambotte, M., Stuczynski, T., Sánchez Ortega, V. & Del Rio, A. (2008). *Analysis of Farmland Abandonment and the Extent and Location of Agricultural Areas that Are Actually Abandoned or Are in Risk to Be Abandoned*. JRC Scientific and Technical Reports(EUR 23411 EN). <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC46185>

Bertolozzi-Caredio, D., Bardaji, I., Coopmans, I., Soriano, B. & Garrido, A. (2017). Key steps and dynamics of family farm succession in marginal extensive livestock farming. *Journal of Rural Studies*, 76, 131–141

Cavicchioli, D., Bertoni, D., Tesser, F. & Frisio, D. G. (2015). What factors encourage in-trafamily farm succession in mountain areas? Evidence from an alpine valley in Italy. *Mt. Res. Dev.*, 35(2), 152–160. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-14-00107.1>

Chmieliński, P. & Karwat-Woźniak, B. (2014). Changes in the socio-demographic structure of villagers and employment in individual agriculture. In Kowalski, A., Wigier, M. & Bułkowska, M. (eds), *The new EU agricultural policy – continuation or revolution* (pp. 117–129.)? Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute (IERIGZ).

Conway, S. F., McDonagh, J., Farrell, M. & Kinsella, A. (2017). Uncovering obstacles: The exercise of symbolic power in the complex arena of intergenerational family farm transfer. *Journal of Rural Studies*, 54, 64–75. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.06.007>

Cramer, V. A., Hobbs, R. J. & Standish, R. J. (2008). What's new about oldfields? Landabandonment and ecosystem assembly. *Trends Ecol. Evol.*, 23(2), 104–112. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2007.10.005>

Európai Számvevőszék (2017). *A fiatal mezőgazdasági termelők részére nyújtott uniós támogatásnak célzottabban kellene elősegítenie a tényleges generációs megújulást (az EUMSZ 287. cikke (4) bekezdésének második albekezdése alapján)*. Különjelentés. pp. 19–20. [https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17\\_10/SR\\_YOUNG\\_FARMERS\\_HU.pdf](https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_10/SR_YOUNG_FARMERS_HU.pdf)

Fogarasi, J., Wieliczko, B., Wigier, M. & Tóth, K. (2014). Financing of Agriculture and Investment Supports in Agriculture. In Potori, N., Chmieliński, P. & Fieldsend, A. F. (eds), *Structural changes in Polish and Hungarian agriculture since EU accession: lessons learned and implications for the design of future agricultural policies* (pp. 55–76.). Research Institute of Agricultural Economics (AKI).

Hamilton, W., Bosworth G. & Ruto E. (2015). Entrepreneurial younger farmers and the “young farmer problem” in England. *Agriculture and Forestry*, 61(4), 61–69. <https://doi.org/10.17707/AgricultForest.61.4.05>



- Haryanto, T., Talib, B. A. & Salleh, N. H. M. (2016). Technical efficiency and technology gap in Indonesian rice farming. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 8, 29–38. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.245881>
- Hinojosa, L., Napoléone, C., Moulery, M. & Lambin, E. F. (2016). The “mountain effect” in the abandonment of grasslands: insights from the French Southern Alps. *Agric. Ecosyst. Environ.*, 221, 115–124. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2016.01.032>
- Hlouskova, Z. & Prasilova, M. (2020). Economic outcomes in relation to farmers’ age in the Czech Republic. *Agric. Econ. – Czech*, 66(4), 149–159. <https://doi.org/10.17221/117/2019-AGRICECON>
- Hollósi, D. (2018. február 22.). Példa lehet a magyar gazdák számára is: mi a lengyel agrárcsoda titka? Agrárszektor. <https://www.agrarszektor.hu/elemszer/pelda-lehet-a-magyar-gazdak-szamara-is-mi-a-lengyel-agrarcso-datitka.10057.html>
- Ingram, J. & Kirwan, J. (2011). Matching new entrants and retiring farmers through farm Joint Ventures: insights from the Fresh Start Initiative in Cornwall, UK. *Land Use Policy*, 28(4), 917–927. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2011.04.001>
- Inwood, S., Clark, J. K. & Bean, M. (2013). The Differing Values of Multigeneration and First-Generation Farmers: Their Influence on the Structure of Agriculture at the Rural-Urban Interface. *Rural Sociology*, 78(3), 346–370. <https://doi.org/10.1111/ruso.12012>
- Jankuné Kürthy, Gy. és Tikász, I. E. (szerk.) (2016). *Az osztrák élelmiszergazdaság működésének és sikereinek elemzése*. Agrárgazdasági Kutató Intézet. <https://www.aki.gov.hu/product/az-osztrak-elelmiszer-gazdasag-mukodesenek-es-sikereinek-elemzese/>
- Jochum, C. (2008). *Local Marketing in Austria*. International Forum in Leader and Direct Marketing, Landwirtschaftskammer Österreich, Tata, 2008. november 21. 41. p.
- Kállay, P. & Bryan, J. (2019). Evaluation of the Impact of the CAP on Generational Renewal. Information Report European Economic and Social Committee NAT/766-EESC-2019-02014
- Koutsou, S. & Partalidou, M. (2012). Pursuing Knowledge and Innovation through Collective Actions. The Case of Young Farmers in Greece. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 18(5), 445–460. <https://doi.org/10.1080/1389224X.2012.704857>
- KSH (2021). Agrárcenzus 2020 – előzetes adatok. [https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/elozetes\\_adatok/index.html#/cover](https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/elozetes_adatok/index.html#/cover)
- Leonard, B., Kinsella, A., O’Donoghue, C., Farrell, M. & Mahon, M. (2017). Policy drivers offarm succession and inheritance. *Land Use Pol.*, 61, 147–159. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.09.006>
- Levers, C., Schneider, M., Prishchepov, A. V., Estel, S. & Kuemmerle, T. (2018). Spatialvariation in determinants of agricultural land abandonment in Europe. *Sci. Total Environ.*, 644, 95–111. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.06.326>
- Nábrádi, A., Bárány, L. és Tobak, J. (2016). Generációváltás a családi tulajdonú vállalkozásokban. Problémák, konfliktusok, kihívások, elméleti és gyakorlati megközelítés. *Gazdálkodás*, 60(5), 427–461.
- MacDonald, D., Crabtree, J. R., Wiesinger, G., Dax, T., Stamou, N., Fleury, P., Gutierrez Lazpita, J. & Gibon, A. (2000). Agricultural abandonment in mountain areas of Europe: environmental consequences and policy response. *J. Environ. Manag.*, 59(1), 47–69. <https://doi.org/10.1006/jema.1999.0335>
- Mishra, A. K. & El-Osta, H. S. (2008). Effect of agricultural policy on succession decisions offarm households. *Rev. Econ. Househ.*, 6, 285–307. <https://doi.org/10.1007/s11150-008-9032-7>
- Nuthall, P. L. & Old, K. M. (2017). Farm owners’ reluctance to embrace family succession and the implications for extension: the case of family farms in New Zealand. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 23(1), 39–60. <https://doi.org/10.1080/1389224X.2016.1200992>
- Satola, L., Wojewodzic, T. & Sroka, W. (2018). Barriers to exit encountered by small farms in light of the theory of new institutionaleconomics. *Agric. Econ. – Czech*, 64(6), 277–290. <https://doi.org/10.17221/233/2016-AGRICECON>
- Umans, I., Lybaert, N., Steijvers, T. & Voordeckers, W. (2020). Succession planning in family firms: family governance practices, board of directors, and emotions. *Small Bus Econ.*, 54, 189–207. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0078-5>
- Zagata, L. & Sutherland, L. (2015). Deconstructing the ‘young farmer problem in Europe’: Towards a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 38, 39–51. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.01.003>

---

## *Summary*

### **BARRIERS AND INCENTIVES FOR GENERATIONAL CHANGE IN HUNGARIAN AGRICULTURE**

**By: Hamza, Eszter**

**Keywords: generational change, farm succession, young farmer, primary research**  
**JEL: Q12; Q19**

One of the biggest challenges for the future of agriculture is generational renewal, as the aging of farm managers - despite subsidies and measures to help young farmers - has been a problem for decades in both the European Union and Hungary. Based on the analysis of literature sources, secondary data, two primary questionnaire surveys and interviews with experts and farmers, the study seeks to answer the following questions: What is characteristic of the generational change process of agricultural enterprises in Hungary? In which types of farms is it the biggest problem? What tools can help succession most effectively? The research also examines the impact of support policies and regulations on generational change. The results highlight that in Hungary the generational change in agriculture takes place mostly within the family. The main obstacles are the low willingness of the older generation to hand over a farm, the administrative burden of succession and inheritance, the difficulties of young people in accessing land and credit, and the lack of information on the conditions for succession. According to the research results, the solution may be a complex approach to the problem, differentiated according to farm type and sociodemographic characteristics, in which financial support, tax, land regulation, and personalized knowledge transfer and information together help the farm succession process.